

Følelsens politik eller Storkefuglen

Flemming Mouritsens børnelitterære perspektiv

Af Karin Esmann Knudsen

Det følgende er et forsøg på at karakterisere Flemming Mouritsens arbejde med det børnelitterære felt samt vurdere det i lyset af den nyeste børnelitterære forskning. Det har fået titlen *Følelsens politik eller Storkefuglen*, en formulering som er hentet fra en af de samtaler, vi havde med ham mellem 2008 og 2012, og som er gengivet ind imellem Mouritsens egne tekster i denne bog. Her fortæller han, at han efter afsluttet magisterkonferens ville have skrevet en afhandling, som skulle hedde netop dette – med inspiration fra den engelske hovedskikkelse inden for antipsykatrien, Ronald D. Laings *Oplevelsens politik eller Paradisfuglen* (1969). I denne afhandling ville Mouritsen indkredse de indsigter, han havde nået med sit speciale om J.P. Jacobsens lyrik (1969) og med sin konferensforelæsning om et grundmønster i H.C. Andersens eventyr (1972). Han fortæller om, hvordan J.P. Jacobsens arabeskmønstre i dennes lyriske arbejder danner en art topografi over fornemmelser og sansninger, som kan beskrives helt ned i de grammatiske detaljer, og som går igen også i prosaen, fx i indledningen til *Fru Marie Grubbe*. Det er en måde at forme sproget på, som Flemming Mouritsen ser foregrebet hos H.C. Andersen. Dette er emnet for konferensforelæsningen *Et mønster i H.C. Andersens eventyr*, hvor fokus ligeledes er mønstrene, i genre, stil, motiv og tema, symboler, tid og rum, og han analyserer, hvordan de

betegner H.C. Andersens brud med eller ændringer af de mønstre, man finder i forlægget, de overleverede folkeeventyr:

»Ærindet er at karakterisere en særlig struktur i H.C. Andersens eventyr. Det er på sin brugbarhed til at sige noget om det, forståelsen af mønsterkategorien skal vurderes«. ¹

Arbejdet med kortlægningen af litterære mønstre fortsætter Mouritsen i sin studietid i arbejdet med trivallitteraturen. I det kollektive projekt om *Søndags-B.T.: Rapport om en succes* (1971), ledet af Johan Fjord Jensen, var han medforfatter til et kapitel om problemnovellen, og det var koncentreret om at lave en slags syntaks eller grammatik over de mønstre i forløb og karakterer, som novellerne fremviste. Han udtaler selv, at denne struktur er en forløber for hans forståelse af børnelitteraturen som en tillempet dannelsesmodel med en treleddet struktur². Man aner strukturalismen og semiotikken som underlag, som han imidlertid ikke ukritisk overtager:

»Det handlede om den totale opløsning af teksten i et abstrakt semiotisk spil. Sådan som jeg oplevede det dengang og ser det nu, opløste de æstetiske aspekter af en tekst, og det vil også sige betydningen. På en måde reducerede det teksten til at være udtryk for en tegnteori, nogle tegnbegreber, som egent-

*lig gentog sig selv. For mig så det ud, som om (og det holder selvfølgelig ikke helt, når det kommer til stykket) at uanset hvilket stof og hvilken tekst man smed i den maskine, så poppede den samme kanin op».*³

En sådan abstrakt model, som strukturalismen tilbød, var ikke tilstrækkelig for Flemming Mouritsen. Gennemgående for hans måde at gribe feltet an på er nemlig bestræbelsen på at karakterisere teksten i dens særpræg og i dens detaljer, hvad der går igen i hele hans arbejde med børnelitteraturen.

I titlen på den afhandling, der aldrig så dagens lys, ligger endvidere en hensigt om at kunne karakterisere teksten i en virkningssammenhæng. Hvad er det for en måde, teksten er tekst på, hvad er det for et landskab, læseren inviteres ind i? Referencen til Laing og hans bestræbelser på at forstå sindslidelser indefra og dermed sætte spørgsmålstejn ved, hvad galskab er, betoner det komplekse spil og omvendingen i forhold til de institutionaliserede opfattelser, bruddet på mønstrene. Senere bliver dette aspekt i Mouritsens optik til børns venden tingene på hovedet. Det teoretiske grundlag for denne karnevalisme er Mikhail Bakhtins analyser i bogen om Rabelais og latterkulturen⁴, men karakteristisk for Mouritsens metode, optræder denne først som henvisning i forfatterskabet langt senere. Og referencen til Karen Blixens stork, som er en allegori over fortællingen, der optræder i *Den afrikanske farm* (1937), er et tidligt udtryk for behovet for anekdoten, det prægnante eksempel, som efterhånden rendyrkes og bliver et helt særligt kendetegn for Flemming Mouritsens måde at gå til både børnelitteraturen og især legekulturen på.⁵ Kontekst, virkningssammenhæng, omvendning

og præcision i forhold til detaljer kendetegner hans tilgang til børnelitteraturen, såvel som til børnekulturen.

Børnelitteraturens vilkår, praksis og muligheder

Ovenstående betragtninger har til hensigt at vise, i hvor høj grad Flemming Mouritsens værk hænger sammen. Alleerede i hans første artikler om børnelitteratur kan hele hans forfatterskab da også siges at ligge i kim. Han bidrager i 1974 til 2. udgave af Sven Møller Kristensen og Preben Ramløvs vigtige antologi fra 1969, *Børne- og ungdomsbøger. Problemer og analyser*, med artiklen *Børnelitteraturens sociale funktion*, og i 1976 redigerer han antologien *Analyser af dansk børnelitteratur*. I forordet til sidstnævnte skitserer han faserne i børnelitteraturens historiske udvikling og funktion, og hans egen artikel har titlen *Ungdom, litteratur, samfund. 60'ernes problemrealistiske ungdomsroman*. Samme år udkommer også den første artikel om børns egne udtryk, nemlig *Børn, remser og protest*, der er trykt i antologien *Børnelitteratur – klassekultur* med kollektivet B. Ørn som redaktør.

I disse tre artikler bestemmer Mouritsen børnelitteraturen som et fænomen, der ikke kan forstås løst fra sin sociale sammenhæng, men må anskues ud fra sin funktion i børnenes socialisation. Det er den grundlæggende kategoriale bestemmelse af børnelitteraturen, dens helt elementære vilkår. Den fungerer i forhold til barndommen i dens forskellige institutioner, familie, skole og andre opdragende medier. Disse vilkår og rammer for barndommen forandrer sig med den historiske udvikling, som derfor også bliver altafgørende for forståelsen af børnelitteraturen. Med Flemming Mouritsens ord sker der

det, at børnelitteraturen omfunktionaliseres i takt med den historiske udvikling. Det er det andet væsentlige træk ved børnelitteraturen, dens æstetiske praksis må ses i et historisk perspektiv. Og sidst men ikke mindst ser Mouritsen ikke børnelitteraturen ensidigt som påvirkning, men betoner allerede fra starten børnenes tilegnelse og dynamiske brug af den, fx i deres rim og remser, som noget helt afgørende. Her har vi de første ansatser til hans teorier om leg. Fortællingens erfaringsdannende kraft og brugen af sproget som materiale er muligheder, som kan sprænge børnelitteraturens begrænsninger som disciplinerende eller kompenserende middel i opdragelsen af børnene. Disse tre træk, børnelitteraturens funktion som en socialisationsfaktor, dens historiske betingethed og børnenes aktive deltagelse i tilegnelsen af den, er grundstenene hele vejen op gennem Mouritsens værk og virke. Det ses i hans tekster, og det ses i de samtaler af nyere dato, som vi har ladet bryde den kronologiske rækkefølge.

Nøgleord er funktion og omfunktionering, institutionalisering, disciplinering, kompensation – og protest. I *Børnelitteraturens sociale funktion* trækker Flemming Mouritsen børneremsen og børnelitteraturen frem som eksempler på to forskellige funktioner. Remsen indgår i en social situation, hvor den er medium for leg og udfoldelsestrang og i den forstand med til at skabe fællesskabet. Børnelitteraturens medium er en ting, der er produceret, en salgbar vare, »...den er i sit princip isolerende i modsætning til en børneremses samværskskabende karakter«. ⁶ Det er bemærkelsesværdigt, at Flemming Mouritsen allerede på første side i sin første artikel om feltet har fat i børnenes egen kultur som et medium, og det er

bemærkelsesværdigt, at artiklen findes i samme antologi som to artikler, der stadig trækkes frem i debatten omkring børnelitteratur. Det drejer sig om Sven Møller Kristensens berømte artikel om æstetiske kvalitetskriterier i børnelitteratur ⁷, der er en intern litterær bestemmelse af de klassiske begreber om enhed, kompleksitet og intensitet, som han finder gældende også for børnelitteraturen, og det drejer sig om Løgstrups artikel ⁸ med det berømte dictum, at der skal være lys for enden af tunnelen. At skrive litteratur for børn er forbundet med et etisk og moralsk ansvar; man må ikke tage livsmodet fra børnene, som Løgstrup udtrykker det.

Mouritsens artikel adskiller sig fra disse to artikler i sin forståelse af børnelitteraturen som kompensation for den inddæmning, børnene med hans ord er udsat for omkring udfoldelse, oplevelse, erfaringsmuligheder og adgang til informationer. Børnelitteraturen er grundlæggende kontekstafhængig, og den kan ifølge Mouritsen ikke ses som en autonom, sluttet helhed. Han bestemmer dels børnelitteraturen i sin karakter af 'bog', dvs. som vare, dels i sin funktion som socialisationsfaktor, og her har han også sine kvalitetskriterier. Han lukker i sine analyser teksterne op og trækker de modsætninger frem, som de harmoniserer. Hans bud på en børnelitteratur, der ikke fungerer disciplinerende eller kompenserende, er dels eksempler, der i forløbet opløser tilsyneladende naturgivne forhold og afdækker deres karakter af proces, dels er det børnenes rim og remser, der kun eksisterer i den sociale situation og i en proces af kolossal udfoldelsesenergi skaber et kollektivt samvær.

Flemming Mouritsen slår fast, at børnelitteraturen fra starten indgår som opdragelsesmiddel, i en arbejdsdeling med skolen, og at den altid vil fungere som et socialiseringsredskab. Han er på den måde i overensstemmelse med det miljø og den faglige nyorientering, der bryder igennem på dette tidspunkt i de humanistiske miljøer på universiteterne, i form af inddragelse af et bredere tekstligt grundlag som analysegenstand og i form af en ideologikritisk og marxistisk orienteret tilgang til de humanistiske genstandsfelter. Ind i denne overordnede strømning ses indflydelsen fra Johan Fjord Jensen tydeligt, i den historiske kontekstualisering og i forståelsen af processen i den myttestruktur, som Flemming Mouritsen finder grundlæggende i børnelitteraturen⁹. Han placerer børnelitteraturen i et skema, hvor han ser den som en instans, der i kraft af sin socialiserende funktion harmoniserer virkelighedens modsætninger og på den måde fungerer disciplinerende. Børnelitteraturen er altså udtryk for en transformation fra virkelighed til litterært udtryk. Denne transformationsproces forsnævrer, forvrænger og fortrænger ifølge Mouritsen virkeligheden og dens modsætninger, og derved forstærkes den inddæmmede situation, som barnet befinder sig i, afskåret fra større sammenhænge, specielt arbejdet og den samfundsmæssige produktion.

Eventyret om *Den lille Rødhætte* trækkes i artiklen frem som børnelitteraturens arketype, et grundmønster, hvor fascinationskraften består i det, som eventyret fornægter, nemlig skoven som topos. Almuehistorierne og de gamle folkelige eventyr har oprindeligt haft den behovskompenenserende funktion, som medierne siden tillægges. I tilfældet med eventyret om Rødhætte ser vi et eksempel på en

transformation fra folkekultur til borgerlig børnelæsning. Den har rejsen ud i det ukendte fælles med folkeeventyrene, men hvor drengen i folkeeventyret skal rejse ud for at lære frygten at kende, så er læren i *Den lille Rødhætte* den modsatte, nemlig en advarsel mod det ukendte og et påbud om kun at følge de vante stier. Det er netop bruddet med dette påbud fra moderen, som gør, at Rødhætte bliver et let bytte for ulven, og dette forløb danner mønster for en lang række »Rødhættehistorier« med en lignende struktur og morale, der fungerer ind i børneopdragelsen. Samtidig bidrager historiens karakter af eventyr til børnenes fascination. Den ensidigt didaktiske litteratur, som man havde til rådighed i den historiske kontekst, hvor *Den lille Rødhætte* bliver transformeret til det borgerlige barnekammer, har ikke været tilstrækkelig som appel til børnene, der hellere ville ned til folkene i køkkenet og med skrækblandet fryd og gode gys høre de grufulde historier, der blev fortalt der. Med historien om *Den lille Rødhætte* tilbydes børnene kompensation for deres inddæmmede situation (de går ud i den farlige skov og møder ulven), samtidig med at de disciplineres ind i den (de lærer at det går galt, hvis de ikke følger de voksnes bud).

I antologien fra 1976, som Flemming Mouritsen er initiativtager til og selv redigerer, præsenteres en række læsninger af kolleger og studerende, og intentionen med bogen er at se det meget lidt bearbejdede område, som børnelitteraturen er, som led i et større projekt, tidstypisk betegnet som en »...gennemgribende om-skrivning af det kapitalistiske samfunds historie og funktionsforhold«. ¹⁰ Ambitionen er at rive børnelitteraturbeskæftigelsen ud af en moralsk eller udelukkende æste-

tisk kontekst. Centrale begreber i de udviklingsfaser, som Flemming Mouritsen opstiller i sin skitse over børnelitteraturens historie, er knyttet til kapitalismens udvikling, og funktionen ses i forhold hertil: For det første den didaktiske funktion i liberalkapitalismen frem til midten af 1800-tallet. For det andet omfunktioneringen i den fase, hvor kapitalismen bryder igennem og nødvendiggør et ud-specialiseret socialisationsagentur frem til første verdenskrig. I denne rolle differentieres børnelitteraturen for det tredje yderligere i mellemkrigstiden, indtil den for det fjerde i 1950'ernes og 1960'ernes intensive kapitalakkumulation formidles dels via markedet, dels via de institutioner, som varetager forskellige specialiserede socialisationsopgaver. I forbindelse med de krisetendenser, der for det femte dukker op i 1970'erne, ser Mouritsen tendenser til en modkultur, bl.a. i den socialistisk orienterede børnelitteratur.

I sit eget bidrag, *Ungdom, litteratur og samfund*, behandler han 1960'ernes problemrealistiske ungdomsbog, hvor igen dannelsesforløbet bliver afgørende, og han analyserer bøger af Thøger Birkeland og Poul Jeppesen med henblik på deres løsning af de konflikter, der danner udgangspunkt for det fiktive forløb. Det grundlæggende spørgsmål i disse analyser er en undersøgelse af, på hvilke betingelser løsningen af konflikten sker. Hos Thøger Birkeland ses en forskydning, således at de reelle samfundsmæssige problemstillinger gøres til et spørgsmål om individuel tilpasning, mens der hos Poul Jeppesen fremanalyseres en tematisering af arbejdererfaringer, uden at der dermed indtages et arbejderstandpunkt. »Bogen rummer et erfaringsstof, men vrangen må vendes ud på den for at befri det«. ¹¹ Sven

Wernström, samtidens bud på en socialistisk børnelitteratur ses som en forfatter, der er i stand til i sine bøger at leve op til denne omvendning.

Wernström er repræsentant for den socialistiske modkultur, som i 1970'erne vandt frem også på børnebogsområdet. Men Flemming Mouritsens svar på opgøret med børnelitteraturen som kompensation og disciplineringsmiddel bliver børnenes egen protestkultur, som han behandler i artiklen om børns rim og remser. Stoffet præsenteres første gang på et seminar på Kolding Højskole i sommeren 1975. Flemming Mouritsen fortæller i en af samtalerne, hvordan han var noget nervøs ved at præsentere sit stof, fordi det sædvanligvis blev regnet som barnejat. Nogle af de mest politisk rabiate af deltagerne udvandrede da også, men det endte alligevel med at lokalet genlød af stemmerne fra en flok oplivede mennesker, der i kor sad og fik genopfrisket barndommens remser og lærte nye ¹².

Artiklen betegner et gennembrud i mere en én forstand. Indholdsmæssigt tager Flemming Mouritsen her hul på børns egen selvproducerede kultur, som han senere udfolder analysen af i dens andre former: gangarter, grafiske udtryk, leg. Formmæssigt bliver skrivestilen enklere og mere sanselig. Det akademiske præg mindskes, sætningerne bliver korte og fyndige, og eksempler får lov at folde sig ud. Remserne ses i deres traditionelle sammenhæng som en del af den mundtlige folklore, for eksempel skæmteeventyrene, men de analyseres frem for alt i deres nutidige sammenhæng, ikke som levn, men som højaktive æstetiske udtryk, der bearbejder børnesituationen og de opdragelsesinstanser, institutionelle, kulturelle og mediemæssige, som børnene indgår

i og udsættes for. Flemming Mouritsen opstiller tre hovedaspekter ved remserne. De er selvproducerede, de etablerer et fællesskab, og de er en integrerende udtryksform. Hermed får han rettet opmærksomheden mod brugsværdien. Artiklen uddyber hans synspunkter i artiklen om børnelitteraturens sociale funktion, hvor han opstiller en modsætning mellem den fællesskabsproducerende remse og den varegjorte bog.

Litteraturhistorie og anmeldelser

Efter disse tre artikler kan Flemming Mouritsens arbejde med børnelitteraturen deles op i for det første en række skitser til en børnelitteraturhistorie, for det andet læsninger af ældre og nyere børnelitteratur, herunder en lang række anmeldelser, og for det tredje et mere og mere omfattende arbejde med litteraturen i brugsfunktioner, artikler om børns brug af sprog i selvorganiserede og pædagogiske sammenhænge.

I sit arbejde med at placere børnelitteraturen i en historisk kontekst, konkretiserer han de abstrakte kapitalismekategorier fra forordet til *Analyser af dansk børnelitteratur* fra 1976. Han følger de linjer op, som han har udstukket, og ser børnelitteraturen som et opdragelsesmiddel, der skal opfange de behov og konflikter, der opstår i den samfundsmæssige udvikling. De første to artikler udkommer begge i 1982. Det er *Fra folkeeventyr til borgerlig børnelæsning*, trykt i *Folksagor & barnlitteratur I*, red. af Asger Albjerg samt bidraget til *Danske digtere i det tyvende århundrede*, red. af Mette Winge og Torben Brostrøm, der bragte en samlet artikel med titlen *Børnebogsførfattere*. I 1994 følger *Dansk børnelitteratur – i 1700 og 1800-tallet*, trykt i *BUKS - Tidsskrift*

for Børne- og Ungdomskultur, som Flemming Mouritsen selv var med til at starte, og året efter *1800-tallets eventyrboom. Et litteraturhistorisk ride*, trykt i tidsskriftet *BUM*, der udkom fra 1982 med Finn Barlbj som redaktør. Endelig følger en børnelitteraturhistorie på engelsk, *Childrens' Literature*, skrevet til Sven H. Rossel *A History of Danish Literature*, udgivet 1992. Mouritsens artikel foreligger i dansk oversættelse 1996 under titlen *Dansk børnelitteratur*.

Den første artikel griber fat i det fænomen, der er helt grundlæggende for Flemming Mouritsen, nemlig folkekulturens funktion og dens transformering ind i en skriftkultur og en borgerlig opdragelses hensigt. Han gentager således, hvad han har sagt tidligere om børnelitteraturens funktion, men han får her pointeret yderligere, at både folkekulturen og dens transformering er historisk bestemt, og at der er stor forskel på de myter og symboler, der anvendes. Eventyr er i sin grund udtryk for bearbejdning af erfaringer, og de er udtryk for modstand og resistens. De får en central rolle i den tidlige børnelitteratur, hvor de bliver et element for opdragelsen, som vist med historien om *Den lille Rødhætte*. Flemming Mouritsen påviser fantasiens dobbelthed: Den er ukontrollabel og anarkistisk, men den er også kompensatorisk i forhold til afmagt, behovsundertrykkelse og afkald. Børnene er efter hans mening den eneste gruppe, der stadig er bærere af en levende folkekultur, og det er en kultur på det moderne livs præmisser. Dette konkretiseres via anekdoter i artiklen start og slutning, der viser de myter og symboler, moderne børn betjener sig af, og den anarkistiske fantasi, der kommer til udtryk i deres egne fortællinger og pralerier.

Fantasien opfattes som problematisk i forhold til børnelitteraturens funktion i opdragelsen. Dette kommer til udtryk både i den tidlige børnelitteratur i 1700-tallet og i starten af 1900-tallet, hvor den danske børnelitteratur konsolideres i en egentlig børnebogproduktion, oprettelse af forlag og debat om, hvilken litteratur der tjener børnene (læs: børneopdragelsen) bedst. I begge perioder anses fantasien for at være farlig, men den er også en instans, der er nødvendig for at få børnene i tale. Børnelitteraturens modsætningsfuldhed viser sig: den er i disse etablerings- og konsolideringsperioder i tjeneste hos opdragelsen, hvor fantasti, anarkisme, dagdrømmeri etc. må undgås, men samtidig er den selv fiktion og må betjene sig af fantasiens elementer for at glide ned. I bund og grund er det, som Mouritsen påpeger, børnene der er problemet her. De har lyster og behov, som går imod tilpasningen til det borgerlige samfund. I senere perioder inddæmmes fantasien, transformeres, funktionaliseres og specialiseres, så den kan anvendes i den socialisation, der er behov for i et stadig mere komplekst samfund.

Det er dette grundsyn, der gennemsyrrer Flemming Mouritsens historiske arbejder. Han tager fat i forskellige perioder, 1700-tallets didaktiske og moralske børnelitteratur, 1800-tallets eventyrdigtning, 1900-tallets bevægelse fra en karakterdannende skolelærerlitteratur og frem mod større og større funktionalisering og specialisering sammen med en udnyttelse og indoptagelse af fantasien i konsum og marked. I den engelsksprogede litteraturhistorie samler han pointerne i en samlet fremstilling fra 1700-tallet til 1980'erne. I alle artiklerne slutter han af med pointeringen af børns evne til at danne mod-

stand i enhver historisk periode, i state-ments, i anekdoteform, eller som i den store oversigtsartikel i *Danske digtere i det tyvende århundrede* med en børneremse: »Den sidste mohikaner/er ikke død endnu/Han lever af bananer/og gammelt wienerbrød«. ¹³ Det er en litteraturhistorieskrivning, der betjener sig af et bestemt greb, genkommende mønstre, der gestalter sig historisk specifikt: realitet, fantasi, inddæmning, kontrol, protest og modstand.

»At eventyr og fantasi institueres i 1800-tallet som børnelæsning betyder ikke, at debatten herom ophører. Den har tværtimod lige siden været fast inventar i børnelitteraturdebat og praksis. I nogle perioder har fantastikken været forkættet, i andre glorificeret – alt efter konjunkturer og behov i barnelivet og i det samfundsmæssige børneopdræt«. ¹⁴

Helt i overensstemmelse hermed handler hans første anmeldelse, som stod at læse i Information 22.12.1978, *Børn og fantasi – protest og konsum*, om Dieter Richter og Johannes Merkel: *Eventyr, fantasi og social indlæring*. Han har enkelte anmeldelser de følgende år, og 1982, samme år som de to første litteraturhistoriske arbejder, kommer Flemming Mouritsen med i Informations anmeldergruppe, og der følger en lang række anmeldelser frem til 1987. Det er anmeldelser, som får god plads i avisen, ofte i særlige tillæg, og flere af anmeldelserne kan betragtes som forstudier til senere arbejder. Via anmeldelserne får Flemming Mouritsen et solidt kendskab til den samtidige børnelitteratur (foruden Hans Ovesen, Stefan Mählquist, Cecil Bødker og Ole Lund Kirkegaard fx Dennis Jürgensen, Bjarne Reuter, Eske K. Mathiesen og Louis Jensen), og man ser

da også i hans litteraturhistoriske arbejder en nuancering af samtidens litteratur, 1970'ernes socialistiske børnelitteratur og 1980'ernes mytiske og fabulerende udgivelser, som udgør hovedparten af hans anmeldelser. Også nye medier tager han under behandling, elektroniske spil og videospil, som han ligeledes ser i forhold til sit grundlæggende børneperspektiv:

»Spillenes væsentligste tiltrækning (og deres snyd) ligger i, at historien produceres af ungerne selv. De bliver aktører og ikke kun konsumenter«. ¹⁵

Anmeldelserne udgør en væsentlig del af Flemming Mouritsens produktion. De er fyldige, og de udgør et perfekt format og en perfekt ramme for, at hans markante grundsyn og hans sans for præcise detaljer og rammende anekdoter kommer helt til deres ret.

Fra børnelitteratur til børnekultur

Arbejdet med børns egen kultur betyder, at artikler om legekultur i stigende grad bliver dominerende i produktionen. Børnelitteraturen er ikke desto mindre det æstetiske grundlag. Den litterære analyse er det udgangspunkt, der også bestemmer forståelsen af legekulturen, og i alle fire årtier af forfatterskabet findes væsentlige analyser og betragtninger over børnelitteraturen.

»...der ligger en materialitet, der ligger et stof som slår tilbage, og som er realiseret på en særlig måde...«, siger Flemming Mouritsen om sin litterære skoling på Aarhus Universitet i tresserne med Fjord Jensen og Sven Møller Kristensen som lærere og inspiratorer. ¹⁶ Den nykritiske baggrund i Fjord Jensens særlige udformning med begrebet perspektivisme, som Flem-

ming Mouritsen forklarer som en kontekstualisering af teksten, har udviklet en følsomhed over for de historisk bestemte æstetiske former.

Men den har også bidraget til en forståelse af, at kontekstualiseringen finder sted i mødet med teksten. Mouritsens pointe, at barnet ikke er et passivt offer for påvirkning, men aktivt, kommer tydeligt frem her. Det fremgår også i artiklen *Tekst-socialisation – børns tekstforhold*, som er hans bidrag til en forskningsrapport fra Institut for Nordisk Sprog og Litteratur fra 1979, som han skriver sammen med Jørn Erslev Andersen og Erik Østerud, ¹⁷ og hvor fremtidige forskningsfelter afstikkes med vægt på historisk specificitet og erfaringsorientering. I denne artikel dukker begrebet *kultur* op, og begrebet *kompensatorisk konsum* modificeres og forstås også i en protest-ramme. (*Selv*)*virksomhed* og *produktivitet* er positive begreber sammen med begreberne *tradition* og *råstof* og modpol til *vare* og *institution*. I mødet mellem teksten og læseren er socialisationsbegrebet væsentligt.

I formuleringerne omkring socialisationsprocessens forløb, gennembydes også sprogligt den akademiske skrifttradition:

»Først lærer vi – først tilegner børnene sig sproget, så får de lært at regulere kæften og f.eks. i skolen at holde den lukket og kun åbne den når fremmede stemmer taler gennem den. Først lærer vi dem – først lærer de sig at gå, siden går det ud på at sidde stille, når de ikke går med afmålte skridt ad tilmålte gange«. ¹⁸

Året før skrev Flemming Mouritsen tilsvarende en artikel om de pædagogiske implikationer af sit syn på børnelitteraturen, *Børnebøger i danskundervisningen*. ¹⁹

Det handler her om at sætte børn ud over det passive konsum og understøtte deres egne fabulerende udtryksmuligheder, der integrerer krop, sanser og fællesskab. Der opstilles forslag til praktisk pædagogisk arbejde med såvel indhold – understøttelse af børns erfaringer med deres virkelighed – som form – understøttelse af sprog. Vokabulariet er dels marxistisk: *fremmedgørelse, objektgørelse, konsumfiksering, ytringsmonopol*, dels folkloristisk: *folkekulturelle former, børnetraditioner, børnefolklore*. Der lægges op til at arbejde teoretisk med den overordnede forståelsesramme, analytisk med kritik af den eksisterende børnelitteratur og praktisk i undervisning med børn. Teoretisk henvises til Oskar Negts *Sociologisk fantasi og eksemplarisk indlæring* (1975) og Dieter Richter og Johannes Merckels *Märchen, Phantasie und soziales Lernen*, der i 1974 var blevet oversat til dansk, og som Flemming Mouritsen som sagt anmeldte i Information. I 1978 bragte tidsskriftet *BIXEN* fra Flemming Mouritsens hånd artiklen *Modstand er mulig*, hvor der ligeledes henvistes til Richter og Merkel og også til Oskar Negt og Alexander Kluges *Offentlighed og erfaring* (1974), der netop er en undersøgelse af mulighederne for at etablere en offentlighed, der kan opsamle og bearbejde erfaringer med henblik på en frigørende selvorganisering for arbejderklassen.

I slutningen af 1970'erne har Flemming Mouritsen således bevæget sig fra det rent børnelitterære til en beskæftigelse med et bredere felt med inddragelse af børns egen kultur som det, der peger fremad i hans forfatterskab. Sammenhængende hermed følger den teoretiske platform den fagkritiske udvikling på universiteterne, fra den tekstnære og litteratur-

historiske læsning, over ideologikritik og marxisme frem mod teorier om offentlighed og modoffentlighed, socialisation og erfaring. Flemming Mouritsen følger ikke kapitalismekritikkens spor, men inspireres af ovennævnte bøger, der tilhører den kritiske teori med udgangspunkt i Frankfurterskolen²⁰, der med sin kombination af marxisme, psykoanalyse og sociologi i højere grad kan indfange, hvad der er på færde i børnelitteraturen, og hvad den kan bruges til.

Skriften som krampe og skriften som redskab

Samtidig sendte Flemming Mouritsens virke som lærer på Socialpædagogisk Seminarium ham på en rejse ud i det anvendelsesorienterede og en afsøgning af mulighederne for at skabe alternative fora for fortællinger og sprog. Det afspejler sig i de mange forskelligartede publiceringskanaler, han har betjent sig af. Han har udgivet artikler på forlag, fra universitetsforlagene til forlag, som henvender sig til en bredere læserskare, og fra etablerede forlag til alternative forlag. Han har leveret bidrag til en lang række af de tidsskrifter, som henvender sig til lærere, pædagoger og bibliotekarer, og har også selv etableret et sådant, nemlig *BUKS - Tidsskrift for Børne- og Ungdomskultur* (fra 1983). Men også helt små og specielle tidsskrifter er at finde på publikationslisten. Og han har bidraget til en lang række forskningsrapporter såvel som til mange forskellige typer småhefter, blade, magasiner, dagblade, ja sågar et ugeblad. Grundlæggende formidles de samme indsigter. Børnelitteraturens historiske udvikling er et forskningsområde, der behandles i forskningsrapporter, børnelitteraturantologier og litteraturhistoriske værker, side-

løbende med, at hovedpunkterne fint kan skitseres i et interview i *Femina*²¹, nærlæsninger af væsentlige forfatterskaber kan formidles i *Danske Digtere i det tyvende århundrede*²², men også koges ned i en anmeldelse i Information, og analysen af børns egenproduktion kan finde sted som følgeforskning i et særnummer af *BUKS*, men også refereres i et trykt foredrag i *Værkstedskirken*.²³ Karakteristisk er det også, at såvel forskningsmæssige som pædagogiske artikler munder ud i afstikning af områder til videre undersøgelse og udvikling, og at flere artikler følges af opfordring til læserne om at henvende sig med materiale. Flemming Mouritsens produktion sigter fra starten mod at være brugbar – et af hans egne genkommende udtryk – og det er derfor indlysende, at den må indeholde handlingsanvisninger også kunstnerisk: hvordan skaber man den bedste børnelitteratur, det vil sige en børnelitteratur, der inddrager børns egne erfaringer og egen kultur.

I den sammenhæng er det interessant at se på hans egen sproglige udvikling i teksterne. Han fortæller om, hvordan han på seminarier mødte en række lærere, der var gode til det, de underviste i. De var kunstnere inden for musik, drama og værksted og lagde vægt på håndværk tilsat artistisk-æstetisk kunnen/praksis.²⁴ Det bliver en del af hans pædagogiske mål på seminarier at få danskundervisningen til også at blive et sted, hvor der fortælles, opbygges erfaringer og leges med sprog. I utallige artikler skriver han om at tage ved lære af børnene, og mange af de kurser, han tilrettelægger, har dette mål, fx allerede 1977, hvor han i forordet til et temanummer udgivet af BUPL med resultaterne fra et sådant skrivekursus pointerer, at skriften er en måde at erobre magten

på.²⁵ Skriften er et meget vigtigt redskab i samfundet, men er samtidig monopoliseret af magthavere, institutioner og medier. Derfor sker der det, at skoleskriften blokerer, fordi den er dikteret udefra, fremmedbestemt, som han i en tekst fra 1985 beskriver det:

*»Man ser os for sig: række efter række af børn krummet over blækpen og skrivehæfte. Tusindtal af lange rækker, der fortøner sig i fortidens flimmer. Alle skrivende det samme ord. Det, læreren med pegepinden lige har kommanderet. De har nok skrevet næsten lige så meget, som de af en glad kæft har høvlet af sig sammen og hver for sig, når de var sluppet fri af opdragelsesmagternes jerngreb«.*²⁶

Hans gennemgående holdning til skoleskriften er, at den ødelægger børns sprog. Skrift og skole sætter et radikalt skel i børnenes liv. Også her knytter han an til egne erfaringer om, hvordan der sker en knægtelse af den mundtlige udtryksevne ved skolestart.

*»Hvis der er nogen, der har prøvet rigsdansk kolonialisme, så er det os oppe fra Vendsyssel. Vi fik ikke lov til at snakke i skolen. Vi blev renset ud«.*²⁷

Dialekter og sociolekter holdes ude, og skriften ensrettes og normaliseres. Skriften har en dobbelthed i sig, og Flemming Mouritsen har selv prøvet skrivekramper, at kæmpe og ikke kunne få det til at lykkes, men også oplevet skrivningen som en rus, en selvforglemmende proces. Han pointerer, hvor vigtigt det er at finde frem – eller tilbage – til evnen til at give sine erfaringer et udtryk. På skrivekurserne kaldes den frem ved at lade deltagerne skrive historier:

»Man kan til en vis grad sige, at vi har brugt historieformen til at rense ud i forklarerier og de vanemæssige pædagogiske manéerer, for på den måde at få andre dimensioner frem«. ²⁸

Uden at der på nogen måde henvises til narratologiens begreber, ligger her en grundlæggende opfattelse af forskellen på forklaring og fortælling, som altså allerede er aktiv i starten af forfatterskabet. Visionen er derfor at omforme danskfaget fra at være et fag, der er orienteret mod redskaber og færdigheder, til et fag, hvor den sproglige kulturproduktivitet fremmes, og hvor børnene støttes i deres egen mundtlige og skriftlige virksomhed, der tager sproget i brug og eksperimenterer med det.

Selv tager han i stadig højere grad sproget i brug og skaber derved overensstemmelse mellem sin grundholdning og sin måde at formidle den på. Hans sprog er anekdotisk og billedrigt, fx i denne anmeldelse hvor han beskriver forholdet mellem den traditionelle børnelitteratur og medierne:

»Børnekulturen er noget af en syg møster for tiden. Altså den pænere del af den: fin-kulturen for børn, som man kalder hende. Hun lider af økonomisk svindsot. Hun tager sig et hiv af de kommercielle gasser og hoster des værre. Hun forsøger sig med pæn pædagogisk vejtrækning. Der går gigt i bronchierne. Hun puster af god vilje og forurettelse. Dårlig ånde. Ungerne rynker på næsen. Hvad skal de med det? De vender sig. Og dér sidder onkel massekultur med posen fuld af kulørt ragelse - alt fra slik til videos. Han strutter af sine tomme kalorier. Han hoster ikke. Han har plastiklunger og snakker amerikansk. Han klarer sig«. ²⁹

En af Flemming Mouritsens seneste tekster, *Øksens erindring* (2007) er skrevet under et forskningsophold på San Cataldo og afsøger netop i den fiktive form barndommens erindringsgods, der vækkes til live i den klostercelle, hvor han sidder og forsøger at få gang i en akademisk skriveproces. Den danner et smukt punktum som den seneste tekst, der er skrevet af Flemming Mouritsen (de to der følger efter i kronologien er begge interviews). Men inden da samles der forskningsmæssigt op på børns egne udtryksformer i to artikler, nemlig *Refleksivitet og refleksionstyper i børns udtryksformer* fra 2001 samt *Fabu-la-hva for noget? - Fabulatorium. Æstetiske processer og børns kultur, performance, arenaer og forskningsperspektiver* fra 2005, begge trykt i *BUKS*. I en tredje, lidt tidligere artikel, *Børns grafiske udtryksformer*, skriver han om børns tegninger. Denne er trykt i antologien *Billedbøger og børns billeder* (2000). Tilsammen foregriber de tre artikler også de aktuelle tendenser i børnelitteraturforskningen, nemlig ved dels at se på børn som aktive medskabere, dels at se på et bredere medielandskab med tværæstetiske udtryksmåder, som i 2000 var på vej, men i dag langt mere udviklet og dominerende. Samtidig får han gentaget sine pointer omkring forholdet mellem formelfasthed og improvisation, som har ligget i kim siden arbejdet med mønstre hos J.P. Jacobsen og H.C. Andersen i specialet og magisterafhandlingen. I disse tre artikler sidestilles børns leg og fortælling, som også omfatter grafiske udtryk, og der anvendes et kulturalanalytisk og narratologisk vokabular, som sætter de konkrete fænomener på begreb og gør, at artiklerne kommer til at bidrage til teoriudviklingen omkring børns æstetiske praksis.

Artiklen fra 2005³⁰, er en art rapport om resultaterne fra et såkaldt fabulatorium, arrangeret af KulturPrinsen i Viborg, et eksperimenterende udviklingscenter for kultur med børn og unge. Projektet løb af stabelen under ledelse af forfatteren Louis Jensen og med medvirken af musikeren Claus Clausen og fotografen Lars Henningsen. Børnene skrev historier og digte inden for en ramme iscenesat af kunstnerne, og de læste efterfølgende deres værker op for hinanden. Flemming Mouritsen fulgte forløbet som forsker, og han bruger i artiklen sit narratologiske begrebsapparat til at tale om fortællingens start, midte og slutning, om hjælpere og modstandere i den æstetiske proces, om positioner og roller i den samlede situation, der bestemmes som en performance. Pointen er her, at børnenes skriftlige og mundtlige produktivitet netop giver mening i denne performance. De kan nok analyseres som selvstændige produkter og her sammenlignes med kunstretninger som dadaisme, situationisme etc., men vigtigst er det, at fabulatoriet er en arena som gør børnene til medskabere i en kunstnerisk proces. Performancen er det egentlige værk, som Flemming Mouritsen udtrykker det.

På grundlag af Gregory Batesons begreb om framing, rammesætning,³¹ og med referencer til den internationale forskning i leg, folkløse, karnevalisme, kultur etc. får han her kvalificeret de iagttagelser, som han i sine tidlige tekster allerede havde fat i: mønstre, matricer, formler, fortælling. Skriveværkstedet – fabulatoriet – udgør en særlig framing, hvor børnene på grundlag af den know-how, som de er i besiddelse af fra både skole og legeskole, kan improvisere frit ud fra de regler, der stilles op, og bryde de mønstre,

de bringer med sig. Fortællingen og legen kommer gennem hele forfatterskabet til at hænge sammen: legen bestemmes i første omgang ud fra fortællingen – men her i sidste del af forfatterskabet kommer legen også til at give redskaber til at forstå fortællingen. Lad os se på, hvad det betyder for de litterære analyser, som Flemming Mouritsen udarbejder omkring årtusindskiftet.

At tage ved lære af børnene

Det drejer sig om tre artikler, som står at læse i nyere litterære oversigtsværker. I den nyeste udgave af *Danske digtere i det tyvende århundrede*, redigeret af Anne-Marie Mai, har Flemming Mouritsen bidraget med artikler om Cecil Bødker (2000) og Ole Lund Kirkegaard (2001), ligesom han i den svenske antologi, *Författare & illustratörer för barn och ungdom*, har skrevet om Stefan Mählqvist (2000). Alle tre forfattere har tidligere været genstand for behandling, helt tilbage i anmelderperioden fra midtårerne. Artiklerne om Cecil Bødker og Ole Lund Kirkegaard indgår i et litteraturhistorisk værk, hvor litteratur skrevet for børn kun er sporadisk repræsenteret. Det giver her et interessant perspektiv, hvad børnehendelsen kommer til at betyde for det litterære udtryk. I forbindelse med forfattere, der skriver både for voksne og for børn har Flemming Mouritsen ofte fremhævet H.C. Andersen:

»Det korte af det lange med H.C. Andersen, det er fortalsheden. Det er det, der udgør hele det kunstneriske potentiale. Børnedimensionen er der, man kan godt sige, at det er i kraft af, at ungerne er med, men de er det i høj grad indirekte, det er ikke i et samvær. Han skaber en særlig arena for sam-

vær med ungerne. Og det gør han jo også med de voksne, der læser op eller fortæller eventyrene for børnene direkte, og det er den fortalthed, der gør, at han får sit eget kunstneriske potentiale befriet».³²

På samme måde fremhæver han hos Cecil Bødker, hvordan børnebogsproduktionen, som starter med *Silas og den sorte hoppe* (1967), bliver begyndelsen til en ny fase i forfatterskabet med en mere udadvendt fortællestil, efter at hun med *Tilstanden Harley* (1965) har skrevet sit modernistiske forfatterskab ned til et nulpunkt. Flemming Mouritsen ser børnelitteraturen som en integreret og nødvendig del af hele forfatterskabet, og børnehenvendelsen udfolder efter hans mening Bødkers kunstneriske potentiale. Året 1967, hvor Cecil Bødker debuterer som børnebogsforfatter og også får tildelt Det danske Akademis børnebogspris, er skelsættende i dansk børnelitteratur. Samme år debuterer Ole Lund Kirkegaard, og også Vagn Steen, Benny Andersen og Flemming Quist Møller udgiver børnebøger, der bevirker et gennembrud for en mere kunstnerisk orienteret børnelitteratur.

Den særlige fortællesituation, som H.C. Andersen aktiverer, kan Flemming Mouritsen også iagttage hos Ole Lund Kirkegaard og Stefan Mählqvist. Deres bøger ses som forsøg på at aktivere læsesituationen og skabe en fælles mødeplads, hvor børn og voksne med hver deres forudsætninger får mulighed for erfarings- og virkelighedsbearbejdning. Børnelitteraturen bringer således barnet ud af barneghettoen og giver det mulighed for at gå i clinch med virkeligheden. Fortælle-mæssigt sker aktiveringen af læsesituationen, ved at forfatterne betjener sig af den distance, som børn er i besiddelse af, men

som frakendes dem i det traditionelle syn på børn som uskyldige væsener, der ikke kender forskel på fantasi og virkelighed. Børn er reflektsive væsener, som Flemming Mouritsen gang på gang har påvist i sine analyser af børns lege og fortællinger, og han indleder gennemgangen af Mählqvists forfatterskab med en anekdote om en godnatlæsningssituation med sin egen søn, hvor denne fortæller en historie, samtidig med at han med stor kompetence forholder sig til sig selv som fortæller. På samme måde bemærkes det, at der bag Mählqvists fornyende fortællergreb må ligge erfaringer fra samvær med børn.

»At tage ved lære af børnene« i børnelitteraturen vil således sige at betjene sig af fortællergreb, hvor fortæller og læser kan indgå i et dialogforhold. Teksten stilles med Mouritsens ord til disposition for læseren ved fx at åbne for flere perspektiver, at bryde det traditionelle psykologiske dannelsesforløb op i en mere episodisk stil og en mindre entydig slutning, eller ved at bruge sproget som materiale. Det er bemærkelsesværdigt, at det netop er børnerettetheden, der her ses som forudsætningen for vigtige og banebrydende æstetiske eksperimenter. At det at skrive for børn således skulle være ensbetydende med at henvende sig »skråt nedad«, som det er blevet hævdet af Per Højholt (1990)³³, er et synspunkt, som Flemming Mouritsen ikke kan være enig i. Det gælder ikke, hvis barnet ses som et selvgyldigt væsen, hvis egen kulturproduktivitet i form af lege, fortællinger, remser etc. har givet det en bagage af højtudviklede æstetiske kompetencer i forhold til at fortælle og til at eksperimentere med sproget.

I Mouritsens analyser fremhæves det, at alle tre forfattere har udlængslen og rejsen som centrale temaer, behovet for at bryde

barnelivets indestængthed og ghettoisering, hvad enten den nu fremstilles som kvælende idyl eller fremmedgjort isolation i en verden af uforstående voksne. Det moderne livs splittelse er tematiseret og gjort anskueligt i en børnesynsvinkel. Som sådan tages der udgangspunkt i børns erfaringer, men forløbene bryder med den traditionelle børnelitteraturs dannelsesforløb, hvis mønster Flemming Mouritsen allerede i 1974 fremanalyserer i historien om *Den lille Rødhætte*. Nu advares der ikke mod at forlade de vante stier, der opfordres tværtimod til at drage ud i det fremmede og farlige. Det at slippe væk kan gøres til et tema i sig selv, som det sker hos Ole Lund Kirkegaard, eller det kan gøres til en refleksion over alternative dannelsesmuligheder i et dynamisk spil mellem individualitet og fællesskab, som det sker hos Cecil Bødker. Der bygges hos alle tre forfattere bro over skellet mellem fantasi og virkelighed. De bryder med den gængse realisme i børnelitteraturen, som Flemming Mouritsen ofte ironisk har betegnet som *»et styk problem pr. bog«*,³⁴ og virkeligheden skildres ofte i mytens form. Der gøres op med eksisterende myter, eller de genbruges i en revitaliseret form. Fantasiens omvendende kraft viser sig i opstilling af utopier eller dystopier og i en fanden-i-voldsk karnevalisme, der kan være let og humoristisk, men også grusom.

Hos alle tre forfattere trækkes også den sproglige eksperimenteren frem. Cecil Bødkers erfaringer med litterære formeksperimenter fra det tidlige forfatterskab fremhæves som det, der forener Silasbøgernes konkrete anskuelighed med en høj grad af kompleksitet, ligesom det analyseres, hvordan Stefan Mählqvist og Ole Lund Kirkegaard gør op med ved-

tagne konventioner i et spil, der minder om børns improvisationer ud fra kendte mønstre, i handling, i dialog og i fortællestil. I Flemming Mouritsens analyser af dette skinner igen hans tidlige beskæftigelse med H.C. Andersens mønstre igen, ligesom interessen for arabesken hos J.P. Jacobsen genkendes i karakteristikken af Cecil Bødkers forfatterskab:

*»Forfatterskabet er som en simultan scene eller en arabeskagtig vævning, hvor trender og motiver er gennemgående, mens farvesætning og teknik skifter. Det er den samme fortælling, de samme grundmotiver, der udfoldes og udforskes igen og igen fra nye vinkler og i nye materialer, således at de skiftende udtryk også betegner opbrud fra fastlåste gentagelser, hvor stoffet omsmeltes og organiseres over i nye mønstre«.*³⁵

Nykritiker, ideologikritiker, konstruktivist, provokatør.

Selv om Flemming Mouritsen gennem de fire årtier i stadig højere grad har bevæget sig over i kulturanalysen og legeforskningen, så ligger den litterære universitetsbaggrund som et fast grundlag, der allerede tidligt leverer begreber, som han anvender gennem hele sit forfatterskab: mønstre og formler, arabesker, myter. Hertil kommer den insisterende vilje til at gå til stoffet og ned i mikroniveauerne, som stammer fra den nykritiske skoling. Men det er karakteristisk, at Flemming Mouritsen fra starten har konteksten med. Ideologikritikken og den følgende kapitalismekritik ses også i hans forfatterskab. Det marxistiske vokabular blødes hurtigt op og erstattes af begreber hentet fra offentligheds- og socialisationsteori i en karakteristisk af børnelitteraturen. Efterhånden udvikles begreberne i forhold

til den stigende interesse for afsøgningen af børns egenproduktion. Forståelsen af barn, barndom og barnesyn får et teoretisk grundlag hos Ariès,³⁶ som Mouritsen dog også forholder sig nuanceret kritisk til. I spørgsmålet om, hvorvidt han er essentialist eller konstruktivist holder han fast i de indsigter i diskurser, som konstruktivismen har bidraget med, men han forlader aldrig grundlaget i en virkelighed og et stof, som er der. »Der ligger et stof, som slår tilbage«, som han siger i en af samtalerne:³⁷

*»Så bliver man skældt ud for at være essentialist, at der er nogle antropologiske grundkonstanter. Det vil jeg godt vove, selvfølgelig er der konstruktioner, men det er et grundmenneskeligt træk, at vi forholder os konstruerende. Gennem konstruktioner frembringer vi et menneskeligt liv i diverse sammenhænge.«*³⁸

I takt med at interessen for legekulturen kommer til at dominere over den børnelitterære beskæftigelse, kommer kulturanalytiske begreber til, som giver forståelse af børns selvvirksomhed og egne æstetisk former, men de ligger også som underlag i de senere børnelitterære analyser, der netop trækker på indsigterne fra beskæftigelsen med legekulturen.

Flemming Mouritsen var i 1970'erne banebrydende ved at sætte børnelitteraturen på dagsordenen forskningsmæssigt og pædagogisk. Han indførte børnelitteraturen som fag på de litterære studier på universitetet, og han gjorde børnelitteraturen til det centrale i danskundervisningen på pædagogseminariet. Hans bestemmelser af børnelitteraturens sociale funktion, hans kategoriseringer og bestemmelser af børnelitteraturens historiske udviklings-

linjer samt hans udforskning af børns egne litterære frembringelser betød et afgørende nyt syn på børnelitteraturen og var til stor inspiration for flere generationer af studerende, såvel som pædagoger og lærere. Han formulerede sig skarpt op imod den traditionelle børnelitteraturs blodfattige begrænsninger og fik her modstandere blandt de eksisterende to-neangivende lærere og bibliotekarer, der beskæftigede sig med børnelitteraturen. Men han provokerede også med sine rim og remser i dele af det venstreorienterede universitetsmiljø, der opfattede det som en underlødige beskæftigelse. Hans tilgang til feltet er historisk bestemt i den forstand, at han har været præget af de vekslende diskurser i løbet af de 40 år, hans virke strækker sig over. Imidlertid viser det sig, hvis man dykker ned i hans samlede værk, at der er en bemærkelsesværdig konsistens og slidstyrke, som gør ham aktuell og inspirerende også for nye generationer af forskere og formidlere af børnelitteratur. Det følgende er et bud på, hvordan børnelitteraturens og børnelitteraturforskningens aktuelle problemstillinger kan sættes i relation til Flemming Mouritsens indsigter.

Børnelitteratur nu

Flemming Mouritsen bidrog som tidligere nævnt til 2. udgaven af det første moderne samlede værk om børnelitteraturens status, nemlig Sven Møller Christensen og Preben Ramløvs *Børne- og ungdomslitteratur. Problemer og analyser* (1974), hvor han formulerede grundlaget for sin børnelitterære forskning. I nyere tid har forlaget Høst & Søn udgivet to statusantologier om børnelitteratur, nemlig *Mangfoldighedens veje. Temaer og tendenser i 90'ernes danske børne- og ung-*

domslitteratur (1997) og *Børnelitteratur i tiden. Om danske børne- og ungdomsbøger i 2000'erne* (2006). De sætter begge spot på tendensen til æstetisk kompleksitet, som kendetegnede en stor del af den børnelitteratur, der udkom i 1990'erne, en tendens, der fortsatte i 00'erne med en høj grad af formbevidsthed, intertekstualitet og metafiktion. Lederen af Center for Børnelitteratur, Nina Christensen, anbefaler i sin afsluttende artikel i *Børnelitteratur i tiden* en styrkelse af en litteraturvidenskabelig læsning, samtidig med at denne sættes i relation til de forskellige faglige sammenhænge, som børnelitteraturen fungerer i.³⁹

På dette tidspunkt er Flemming Mouritsen først og fremmest kendt som legeforsker, og han har kun i ringe omfang beskæftiget sig med den børnelitteratur, der er udgivet fra 1990'erne og frem. I sine mange analyser af tidligere børnelitteratur har han vist, at æstetisk kompleksitet i børnelitteraturen ikke er noget nyt, men at allerede 1700-tallets didaktiske børnelitteratur udvikler nogle æstetiske former og rammesætninger, der er særdeles raffinerede. Dette synspunkt uddyber han i den sidste tekst i nærværende antologi, hvor han i interviewet *Pludselig er man en del af en strøm* samtidig giver udtryk for en pessimisme i forhold til børnelitteraturen, dens markedsmæssige vilkår, formidlingen af den og også forskningen i den. Efter hans opfattelse er den offentlighed med debat og netværk i forhold til børnelitteraturen, der stod stærkt i 1960'erne og starten af 1970'erne, nu blevet reduceret og fragmenteret. Til trods for centre, uddannelser, kurser, anmeldelser etc., beklager han sig over, at der ikke er samling på initiativerne, de bliver knyttet til enkeltpersoner og enkeltbegivenheder:

»Men samtidig, bag om det, så er der siden 1950'erne sket det, at alle de her nyudviklinger bliver murbrækkere for en yderligere funktionalisering. Det bliver funktionsopdelt og funktionsopslittet.«⁴⁰

Den antologi, som disse udtalelser oprindeligt er trykt i, har titlen *Hvad gør vi med børnelitteraturen* (2012), og den er i sin intention netop et forsøg på at samle fagfolk fra forskellige miljøer under dette spørgsmål. Forskere og formidlere fra forskellige sammenhænge har bidraget med artikler, der sætter børnelitteraturen ind i et 'gørenserspektiv', i forhold til forskning i pædagogik, leg og litteratur, og også formidlingsmæssigt-pædagogisk og institutionelt.

Flemming Mouritsen kan have ret i sin påpegning af de mange spredte ansatser inden for børnelitteraturen, og det er da også et faktum, at der til trods for en stor interesse for børnelitteratur til stadighed skal kæmpes for synliggørelse af feltet som et seriøst forskningsfelt. Uddannelser og forskningsmiljøer nedlægges eller flyttes, anmeldelser bliver stadig kortere, bibliotekers bogbestand formindskes som følge af kommunale besparelser, og boghandler bliver i stadig højere grad steder for salg af papirvarer, skriveredskaber, legetøj, tasker etc., samtidig med at supermarkederne har fået tilladelse til salg af billige bøger, der på den ene side stiller bøger til rådighed for børn og deres forældre og bedsteforældre til en billig pris, men på den anden side begrænses udvalget til den litteratur, som i forvejen kendes og sælges.

Til trods for disse forringelser holder pessimismen nok alligevel ikke helt. Faktisk er der sket rigtig meget på det børnelitterære område fra 1990'erne og frem. Center for børnelitteratur etableredes i

1998 af professor i børnelitteratur Torben Weinreich, der havde forsket i, formidlet og skrevet børnelitteratur siden 1970'erne. Centret havde først hjemsted på DPU i Emdrup, men blev siden flyttet til Aarhus som en del af Aarhus Universitet under Institut for Kommunikation og Kultur. Centret har fostret adskillige ph.d. afhandlinger og har også etableret en masteruddannelse i børnelitteratur samt en forfatterskole for børnelitteratur. Med Nina Christensen og Anna Karlskov Skyggebjerg som bærende kræfter videreudviklede centret blandt andet analyser af børnelitterære genrer,⁴¹ og den danske børnelitteraturforskning fik et internationalt perspektiv, hvad der afspejledes i netværk, konferencer samt i centrets tidskrift, *Nedslag i børnelitteraturforskningen*, der udkom med 10 numre 2000-2009 og havde bidrag af internationale navne som Emer O'Sullivan, Karin Lesnik-Oberstein, Kimberley Reynolds, David Rudd, Hans-Heino Ewers og Roberta Seelinger Trites.

Masteruddannelsen i børnekultur ved SDU, som Flemming Mouritsen selv har været initiativtager til og i en årrække leder af, eksisterer fortsat og giver også en indføring i og mulighed for at fordybe sig i børnelitteratur, medier og andre æstetiske udtryk, ligesom der tilknyttedes ph.d. studerende i børnekultur. De studerende på masteruddannelserne samt de ph.d. studerende rekrutteres ofte blandt bibliotekarer, pædagoger, lærere og mediefolk, hvad der også er med til at forbinde de forskellige institutioner og netværk.

Der skrives bachelorprojekter og specialer om børnelitteratur på uddannelserne i Dansk og i Litteraturvidenskab, ligesom der med mellemrum bliver udbudt undervisning i børnelitteratur på kandidatuddannelserne, og analyser af

børnelitteratur er indgået i antologier om litterære strømninger og forfatterskaber.⁴² Det Informationsvidenskabelige Akademi (tidligere Biblioteksskolen), som nu er en del af Københavns Universitet, har siden 2004 haft tilknyttet et professorat i børnekultur, og professor Beth Juncker har skrevet disputats om børnelitteratur.⁴³

Måske er der endda i den nyeste forskning tegn på et vist fælles fodslag. Nina Christensen skriver således i et temanummer af *Passage* (2016) der gør status over børnelitteraturforskningen:

»I dansk sammenhæng bliver man ved læsning af Gubars⁴⁴ tekst mindet om den oprindelige definition af børnekultur, som kultur 'for, med og af' børn, der altså også rettede et blik mod børn som kulturproducenter (Billede af Børnekulturen 1977, s. 31). Inden for denne tradition undersøgte bl.a. litteraten og børnekulturforskeren Flemming Mouritsens børns egne fortællinger som en æstetisk udtryksform (Mouritsen 1996). Denne inkludering af børns egne tekster i det analytiske forskningsfelt blev dengang i nogle sammenhænge opfattet som væsensforskellig fra den mere tekstorienterede tilgang, som fx Torben Weinreich repræsenterede, hvor det bl.a. var et mere eller mindre eksplicit formål at rette blikket mod den del af børnelitteraturen, der kunne betegnes som tekster med kunstnerisk kvalitet. Hvordan kan man da forklare, at en 'litterær' og tekstorienteret og en 'børnekulturel tilgang med fokus på barnet nu tilsyneladende mødes hos en forsker som Marah Gubar og også inden for nyere dansk børnelitteratur- og medieforskning?«⁴⁵

Marah Gubar formulerer sig i sin artikel i samme nummer af *Passage, Et risikabelt foretagende. At tale om børn i børnelitteraturforskningen*, op mod den konstruktivistiske tilgang til barndom, som hun finder hos toneangivende børnelitteraturforskere som Jacqueline Rose, Karin Lesnik-Oberstein og Perry Nodelmann, der har påpeget, hvordan børn i børnelitteraturen altid vil være de voksnes projektion af barndom. Børn har ingen stemme i børnelitteraturen som udtryk for en 'voksenpraksis'.⁴⁶ I modsætning hertil slår Marah Gubar til lyd for at tage den litteratur op, som børn selv har været med til at skabe og producere. Hun omtaler to forskellige modeller af barnet, som har vundet hævd i diskursen om, hvad barndom er for en størrelse, nemlig 'mangelmodellen' (the deficit model) og 'forskelsmodellen' (the difference model) og tilføjer så sin egen, tredje model, nemlig 'slægtskabsmodellen' (the kinship model).⁴⁷ Mens de to første opfatter barnet henholdsvis som mangelfuldt i forhold til den voksne eller i besiddelse af helt særlige egenskaber og derfor forskelligt fra den voksne, så vil hun med det tredje begreb indføre en diskurs om børn og barndom, som kan rumme ligheden mellem børn og voksne, begge kategorier er mennesker og har stemme eller 'agency'.

Denne tredeling har Flemming Mouritsen med lidt andre ord faktisk gjort rede for i sin bog *Legekultur* (1996), og han opfatter de to første modeller som to sider af samme sag. Det mangelfulde eller »dæmoniske« barn er det barn, der hører rationalismen til, hvor barnet skal straffes og retledes henimod det voksne stade, mens det »guddommelige« barn udspringer af i første omgang Rousseaus tanker og senere romantikken med dens fokus på det naive

og intuitive som adgang til en højere virkelighed.⁴⁸ Begge dele er udtryk for et udviklingsparadigme. Flemming Mouritsen foreslår dette erstattet af et kulturalanalytisk paradigme, hvor man ser på børn, som de er, med de ressourcer, kræfter og stemmer de har. Adgangen til en viden om dette er børns egne udtryk, leg, rim, remser, tegninger, gangarter, pjat, vitser og så videre, en lang række kulturelle former, der kan beskrives, og som Flemming Mouritsen som vist i det foregående har iagttaget og skrevet om. Mouritsen gør i *Legekultur* opmærksom på, at dette kulturalanalytiske paradigme betegner et syn på barndom, der er på vej frem. Det er interessant, at det samme tyve år efter nu også fra andet hold fremhæves som en ny tilgang, der er nødvendig i børnelitteraturforskningen.

En af årsagerne til dette skifte i synet på barnet, er den ændring af litteraturen og litteraturbegrebet, der samtidig har fundet sted, og som er markant tydeligere i dag end i den periode, hvor Flemming Mouritsen beskæftigede sig med feltet. Den digitale kultur vinder frem med en stor mængde variationer, der får indflydelse på skriftkulturen og læserens rolle som medskabende. Temanummeret af *Passage* har en række eksempler på nye former som øget brug af billeder og andre grafiske udtryk i børnelitteraturen, såkaldt crossover-litteratur, der henvender sig til både børn og voksne, transmediale former, indoptagelse af mediernes æstetiske udtryk i litteraturen samt – sammenhængende dermed – mere flydende grænser i forhold til seksualitet og køn, som de unge selv er med til at formulere. Alt sammen kalder på nye metoder og tilgange, der tager højde for både de ændrede kategorier i forhold til alder og køn og for mediernes indflydelse på de litterære udtryk og

derfor nødvendiggør det, som Ayoe Quist Henkel betegner som en mediesensitiv metode frem for en dannelsesorienteret tilgang.⁴⁹

De nye former sætter spørgsmålstegn ved det traditionelle begreb om litteratur som en lukket helhed, idet læseren inviteres ind og bliver medskabende i langt højere grad, end det hidtil har været tilfældet. Flemming Mouritsens analyser af lege og legetøj bliver i denne optik relevante, ikke kun i forhold til forskningen i børnekultur, men også i børnelitteratur. Beth Juncker er inde på noget lignende i sin opsamling af de tre store BIN-konferencer 2005, 2006 og 2007 under det nordiske projekt *Børn & kultur i Norden – hvad ved vi?*,⁵⁰ hvor de nordiske lande udvekslede viden om og gjorde status over feltet. For børnelitteraturens vedkommende blev der peget på, at medierne nu ikke længere betragtes som en modspiller i den klassiske opdeling mellem dannelseskultur og trivialkultur, men at medierne spiller en aktiv rolle i den moderne børnelitteratur, der benytter sig af dem som æstetiske virkemidler og i formidlingen til læserne.⁵¹ Beth Juncker konkluderer, at der på baggrund af denne udvikling er tale om »...en radikal udvikling i forskningsperspektiver, hvor de sociologiske, pædagogiske og psykologiske, suppleres med litteraturvidenskabelige og æstetiske«. ⁵² Altså også fra den børnekulturelle fløj en tilnærmelse mod en integrerende indsats i forhold til feltet.

Flemming Mouritsens forskning har været dansk/nordisk i sit udgangspunkt og i høj grad knyttet til de fænomener, han undersøgte. Det er grundigheden og nuanceringen i dette, det historiske perspektiv og inddragelsen af konteksten, samt den børnekulturelle synsvinkel på børnelitteraturen, med inddragelse af børns

egne udtryksformer, der gør, at der stadig er megen inspiration at hente hos ham, for børnekulturforskningen, men bestemt også for børnelitteraturforskningen.

Flemming Mouritsen havde selv planer om at videreudvikle indsigten i de narratologiske mønstre, som findes i børns egne fortællinger og lege. Det nåede han desværre ikke. Men det kunne være en af de forskningsopgaver, som hans arbejde peger ud imod, og som ville være i stand til at forbinde det børnelitterære og det børnekulturelle felt, under de ændrede vilkår som hele medieudviklingen har medført.

I det hele taget kan hans virke inspirere til at kombinere forskningen i leg og i litteratur ved at anskue begge fænomener som processuelle forløb, hvor man betoner det igangværende, det, der er i vækst, frem for det færdige produkt. Hele hans litteraturbeskæftigelse har handlet om dette, helt tilbage fra den første artikel fra 1974 om børnelitteraturens sociale funktion, hvor han i sine analyser lukker op for at få fat på, hvad der sker i transformationen fra virkelighed til fiktion, og frem til hans forfatterskabsanalyser fra starten af 2000, der sammenligner opgøret med vedtagne konventioner og børns vekslen mellem mønstre og improvisationer. En forskning i børnelitteraturens eksperimenterende karakter med bogmediet og med andre medier, både aktuelt og historisk, med inddragelse af læseren og børns egen tekstproduktion, sammen med en teoretisk videreudvikling af begreber inden for æstetikken, vil kunne føre Flemming Mouritsens indsigter videre. At betone litteraturens muligheder for ikke blot at være inddæmmende og disciplinerende, men dynamisk og interaktiv i forhold til børns erfaringer og egen kultur vil være et væsentligt fremadrettet arbejde i hans ånd.

Noter

1. Mouritsen 1972, s. 2
2. Bd. 1, s. 39, *Saussure og semiotik*.
3. Bd. 1, s. 40. *Ibid*.
4. Bakhtins bog fra 1965 udkom på svensk i 1986 på Bokförlaget Anthropos under titlen *Rabelais och skrattets historia*.
5. Bd. 1, s. 15, *Indledning*.
6. Bd. 1, s. 50, *Børnelitteraturens sociale funktion*.
7. Sven Møller Kristensen: *Vurdering af børnebøger*.
8. K.E. Løgstrup: *Moral og børnebogen*.
9. Fjord Jensen udvikler sit mytebegreb sammen med de studerende i de to kollektive projekter *Søndags-B.T.: Rapport om en succes* (1971) og *Tegneserier. En ekspansions historie* (1973).
10. Bd. 1, s. 74, Forord til *Analyser af dansk børnelitteratur*.
11. Bd. 1, s. 100, *Ungdom, litteratur og samfund*.
12. Bd. 1, s. 162, *Det fantastiske ved det her stof*.
13. Bd. 1, s. 324, *Børnebogsførfattere*.
14. Bd. 1, s. 265, *Fra folkeeventyr til borgerlig børnelæsning*.
15. Bd. 1, s. 492, *Djævlbesættelse*.
16. Bd. 1, s. 212, *Der ligger et stof, som slår tilbage*.
17. *Socialisationskritik og tekstarbejde*, s. 11-42, in *Forskningsrapport tekstanalyse tekstteori*, nordtext 5, 8. årgang 79, Institut for nordisk sprog og litteratur, Aarhus Universitet
18. Bd. 1, s. 217, *Tekstsosialisering – børns tekstforhold*.
19. Bd. 1, s. 195, *Børnebøger i danskundervisningen*.
20. Frankfurterskolen, det populære navn for en retning der udsprang fra Institut für Sozialforschung i Frankfurt am Main og som tæller personer som Herbert Marcuse, Max Horkheimer, Theodor W Adorno, Walter Benjamin, Jürgen Habermas og Oskar Negt. De var – trods indbyrdes forskelle – repræsentanter for en emancipatorisk teori.
21. Bd. 2, s. 309ff, *Barndommen har altid vakt bekymring*.
22. Bd. 2, s. 359ff, *Ole Lund Kirkegaard*, og bd. 2, s. 375ff, *Cecil Bødker*.
23. Bd. 1, s. 501, *Fadervor, du som bor i Klampenborg*.
24. Bd. 1, s. 193, *Det er en historie, der sikkert går tilbage til Reventlow*.
25. Bd. 1, s. 147, *Forord, Aarhus Pædagoger*.
26. Bd. 2, s. 504, *Børns mundtlige og skriftlige udtryk*.
27. Bd. 1, s. 36, *At få brækket knoglerne*.
28. Bd. 1, s. 147, *Forord, Aarhus Pædagoger*.
29. Bd. 1, s. 497.
30. *Fabu-la-hva for noget? – Fabulatorium. Æstetiske processer og børns kultur, performance, arenaer og forskningsperspektiver*, i *Ord uden hest*, BUKS - Tidsskrift for Børne- og Ungdomskultur, nr. 49, 2005
31. Gregory Bateson lancerer sit begreb om framing i *Steps to an Ecology of Mind* (1972)
32. Bd. 2, s. 463, *Det er i kraft af, at ungerne er med*.
33. Information 16. marts 1990: »Hvis jeg skulle skrive for børn, måtte jeg tage hensyn, som ikke rager kunsten, men rager langt ind i pædagogikken. Som sagt: Det er godt nok, men kunst? Ikke tale om...«
34. Bd. 2, s. 471, *Pludselig er man en del af en strøm*.
35. Bd. 2, s. 388, *Cecil Bødker*.
36. Philippe Ariès *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime* (1960, da. *Barndommens historie*, 1982)
37. Bd. 1, s. 211, *Der ligger et stof, som slår*

tilbage.

38. Forelæsning på Masteruddannelsen for Børne- og Ungdomskultur, SDU 01.02.08.

39. Anne Mørch Hansen og Jana Pohl 2006, s. 232.

40. Bd. 2, s. 480, *Pludselig er man en del af en strøm*.

41. Blandt andet Nina Christensens ph.d. afhandling *Den danske billedbog 1950-1999* (2003) og Anna Karlskov Skyggebjergs ph.d. afhandling *Den fantastiske fortælling i dansk børnelitteratur 1967-2003* (2005)

42. Fx i *Engleskrift: om englen i litteraturen*, red. Annegret Friedrichsen og Charlotte Cappi Grunnet 2006, *At fortælle Svend Åge Madsen: toogtyve genspejlinger*, red. Lars Green Dall 2009, *Hvor lidt der skal til. En bog om Helle Helles forfatterskab*, red. Jørgen Aabenhus, Anita Nell Bech Albertsen & Per Krogh Hansen 2011 og *Kættene, Kællinger, Kontormænd og andre Kunstnere. Forfatterroller i den danske velfærdsstat*, red. Anne-Marie Mai 2013, .

43. Beth Juncker: *Om processen. Det æstetiske betydning i børns kultur* 2006

44. Marah Gubar, f. 1973, ph.d. og Associate Professor of Literature ved MIT

45. *Passage* 75, s. 16.

46. *Ibid.*, s. 22.

47. *Ibid.*, s. 21.

48. Bd. 2, s. 233, *Børnekultur – Legekultur*.

49. *Passage* 75, s. 77ff

50. Beth Juncker/Bin-Norden: *Børn & Kultur i Norden. Nordiske forskningsperspektiver i dialog. Historien om et projekt*, 2013

51. Knudsen 2007.

52. Juncker 2013, s. 145.

Litteratur

Aabenhus, Jørgen, A.N.B. Albertsen og P.K. Hansen, red. (2011). *Hvor lidt der skal til. En bog om Helle Helles forfatterskab*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Ariès, Philippe (1982). *Barndommens historie*, København: Nyt Nordisk Forlag.

Andersen, Jørn Erslev, F. Mouritsen og E. Østerud (1979). *Forskningsrapport tekst-analyse textteori, nordtext* 5, 8. årgang 79, Aarhus: Institut for nordisk sprog og litteratur, Aarhus Universitet.

Andersen, Lissie Ørvad et al (1973). *Tegneserier. En ekspansions historie*. Grenaa: GMT.

Bachtin, Michail (1986). *Rabelais och skrattets historia*. Uddevalla: Anthropos.

Bateson, Gregory (1972). *Steps to an Ecology of Mind*. Chicago: Chicago University Press.

Billede af Børnekulturen (1977). Børnkultur- Samfund 1. Kulturministeriets Arbejdsgruppe om Børn og Kultur, København: Ministeriet for Kulturelle anliggender.

Bolvig, Kirsten et al. (1971). *Søndags-B.T.: Rapport om en succes*. København: Gyldendal.

Christensen, Nina (2003). *Den danske billedbog 1950-1999*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag/Center for Børnelitteratur.

Christensen, Nina. (2016). *Overgange. I Passage. Tidsskrift for litteratur og kritik* 75 (2016). *Børnelitteratur nu!* Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Dall, Lars Green, red. (2009). *At fortælle Svend Åge Madsen: toogtyve genspejlinger*. Aarhus: Klim.

Friedrichsen, Annegret og C. Grunnet, red. (2006). *Engleskrift: om englen i litteraturen*. København: Multivers.

Gubar, Marah. (2016) *Et risikabelt foreta-*

- gende. At tale om børn i børnelitteraturforskningen. I *Passage. Tidsskrift for litteratur og kritik* 75 (2016). *Børnelitteratur nu!* Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Juncker, Beth (2006). *Om processen. Det æstetiskes betydning i børns kultur*. København: Tiderne skifter.
- Juncker, Beth (2013). *Børn & Kultur i Norden. Nordiske forskningsperspektiver i dialog*. København: Bin Norden.
- Knudsen, Karin Esmann (2007). Mellem pædagogik, kunst og medier. I *Børn & Kultur – i samfund?* Red. Ulf Palmenfelt, Beth Juncker. www.bin-norden.net.
- Knudsen, Karin Esmann, red. (2012). *Hvad gør vi med børnelitteraturen?* Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Løgstrup, K.E. (1974). Moral og børnebøger. I Møller Kristensen, Sven og Ramløv, Preben (1974). *Børne- og ungdomsbøger. Problemer og analyser*. København: Gyldendal.
- Mai, Anne-Marie (2013). *Kættene, Kællinger, Kontormænd og andre Kunstnere. Forfatterroller i den danske velfærdsstat*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Mouritsen, Flemming (1972). *Et mønster i H.C. Andersens eventyr*. Konferensforelæsning, upubliceret.
- Mouritsen, Flemming (1976). *Analyser af dansk børnelitteratur*. København: Bor-gen.
- Mouritsen, Flemming (1996). *Legekultur*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Møller Kristensen, Sven og Preben Ramløv (1974). *Børne- og ungdomsbøger. Problemer og analyser*. København: Gyldendal.
- Møller, Kristensen, Sven (1974). Vurdering af børnebøger. I Møller Kristensen, Sven og Ramløv, Preben (1974). *Børne- og ungdomsbøger. Problemer og analyser*. København: Gyldendal.
- Mørch-Hansen, Anne, red. (1997). *Mangfoldighedens veje. Temaer og tendenser i 90'ernes danske børne- og ungdomslitteratur*. København: Høst & Søn.
- Mørch-Hansen, Anne, red. (2000). *Billedbøger og børns billeder*. København: Høst & Søn.
- Mørch-Hansen, Anne og Jana Pohl, red. (2006). *Børnelitteratur i tiden. Om danske børne- og ungdomsbøger i 2000'erne*. København: Høst & Søn.
- Negt, Oskar (1975). *Sociologisk fantasi og eksemplarisk indlæring*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Negt, Oskar og Alexander Kluge (1974). *Offentlighed og erfaring. Til organisationsanalysen av borgerlig og proletarisk offentlighed*. Grenaa: GMT.
- Passage. Tidsskrift for litteratur og kritik* 75 (2016). *Børnelitteratur nu!* Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Richter, Dieter og Johannes Merkel (1974). *Eventyr, fantasi og social indlæring*. Grenå: GMT.
- Skyggebjerg, Anna Karlskov (2005). *Den fantastiske fortælling i dansk børnelitteratur 1967-2003*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag/Center for Børnelitteratur.
- Ørn, B. (1976). *Børnelitteratur – klassekultur*. Grenå: GMT.